

Karel Pacner

DALŠÍ DOTEKY DĚJIN

1-Passenger Touring Car, Fully Equipped

1-Passenger Sedan, Fully Equipped

2-Passenger Open Runabout, Fully Equipped

1-Passenger Sedan, Equipped with 2 Oil Lamps, Tires, Horn and Set of Tools

1-Passenger Touring Runabout, Fully Equipped

1-Passenger Sedan, Equipped with 2 Oil Lamps, Tires, Horn and Set of Tools

neobvyklý pohled do zákulisí moderní historie

Plus

DALŠÍ DOTEKY DĚJIN

© Karel Pacner, 2013

© ČTK (Foto), 2013

ISBN 978-80-259-0231-8

Karel Pacner

DALŠÍ DOTEKY DĚJIN

Plus

OPĚT KOŘENÍ ŽIVOTA

Vzpomínáte na školní hodiny dějepisu? Co převažovalo – data, výčet panovníků a jejich bitev, anebo něco jiného? Podle mého názoru se dějiny skládají z příběhů lidí – králů, prezidentů, vojevůdců, vynálezců, statečných vojáků i odbojářů, často i těch nejobyčejnějších lidí. Od jejich rozhodnutí se nejednou odvíjejí další osudy. Třebaže je někteří historici podceňují, ve skutečnosti jsou kořením života. Tak jsem se to pokusil ukázat v prvním dílu DO-TEKŮ DĚJIN, tak pokračuji i v tomto svazku.

Třiašedesátiletá Berta von Suttnerová, pocházející z české šlechtické rodiny, byla první ženou, která dostala Nobelovu cenu míru – ostatně Alfreda Nobela k jejímu udělování sama přiměla. Zemřela však pět týdnů před vypuknutím první světové války. (Tehdy se říkalo Velká válka.) Německý vůdce Adolf Hitler, který krutě zasáhl do dějin Evropy, se do Velké války sice sám hlásil, ale proslul jako ulevják, bojů se prakticky neúčastnil. Když německá vojska decimovala v roce 1944 Francii, úřadoval v Marseille československý konzul Vladimír Vochoč. S nevídaným nasazením pomáhal zvláště židovským uprchlíkům, aby se dostali do bezpečí na druhou stranu Atlantiku. Generál Dwight Eisenhower, který velel vylodění Spojenců v červnu 1941 v Normandii, se učil základům vojenského umění od pruského generála Carla von Clausewitze. Když v Praze vypuklo 5. května 1945 povstání proti německým okupantům, nesměli přijít na pomoc českým bojovníkům američtí vojáci stojící u Rokycan, Moskva si to nepřála. A na pomoc Praze nesměl odjet ani Kombinovaný prapor čs. armády, který tam čekal s Američany. Sovětského vůdce Leonida Brežněva se pokusil zastřelit jeden nadporučík, ale atentát se stal státním tajemstvím. Americkou ministryni zahraničí českého původu, Madelaine Albrightovou, překvapili novináři, když jí oznámili, pochází ze židovské rodiny. To jí rodiče tajili.

Z takových příběhů se skládá náš – i váš – život.

Karel Pacner, říjen 2013

Leden 1901

SBOHEM, KRÁLOVNO VIKTORIE, SBOHEM, BRITSKÉ STOLETÍ!

Pohřeb musí být vojenský, jak se patří na dceru vojáka, s velením armády v čele průvodu. Její mrtvola bude oblečena v bílém a tvář bude mít zahalenu svatebním závojem. Podrobné pokyny ke svému pohřbu nadiktovala Viktorie, královna Spojeného království Velké Británie a Irska a císařovna Indie, v roce 1897, ve svých osmasedmdesáti letech. Nezapomněla ani na to, kdo má uložit její tělo do rakve, ani na řazení pohřebního průvodu.

Když v úterý 22. ledna 1901 na zámku Osborne House na ostrově Wight ráno zemřela, byli u jejího lože Edvard VII., budoucí král, a její nejstarší vnuk, německý císař Vilém II.

Její smrt všichni čekali, vždyť vládla šedesát let, sedm měsíců a dva dny. Ve stáří se z ní stal hypochondr – někdy k sobě povolávala osobního lékaře i šestkrát denně, vždy kvůli žaludečním obtížím. V posledních letech života ji nemoci opravdu pronásledovaly – trpěla očním zákalem, kvůli revmatismu těžce chodila, takže se musela opírat o hůl, nakonec ji vozili v kolečkovém křesle.

Panovala dvěma generacím poddaných. Stala se symbolem své doby, která nese dokonce její jméno – viktoriánské epochy. Vrcholila průmyslová revoluce a další převratné změny, jež nikte-

rak nevívala. V roce, kdy se narodila, přeplul Atlantik první parník, v jedenácti letech slyšela o otevření železniční trati mezi Manchesterem a Liverpoolem.

Po rozpuštění Východoindické společnosti pro ni vláda vytvořila v roce 1876 nový titul – císařovna Indie, Londýn tehdy už 19 let ovládal území jižní Asie. Za její vlády dosáhla britská říše svého vrcholu, rozkládala se na pětině zemského povrchu, slunce nad ní nezapadalo, jak se s oblibou říkalo. Malý evropský ostrovní stát vyrostl v největší impérium světa.

Královna se držela puritánských tradic, přesto měla s milovaným mužem devět dětí – jejich rození však nazývala odvrácenou stranou manželství. Ni méně sňatky dvačtyřiceti jejích vnoučat se spojily hlavní evropské královské rody, takže se Viktorii říkalo „babička Evropy“.

Narodila se v Kensingtonském paláci v Londýně 24. května 1819 Edvardovi, vévodovi z Kentu, a Viktorii Marii Louise z dynastie sasko-kobursko-saalfeldské. Edvard byl čtvrtý syn krále Jiřího III. Rodnou řeč dívenky byla tedy němčina, anglicky na ni začali mluvit ve třech letech. Sourozence neměla. Když otcovi starší bratři zemřeli bez legitimních potomků, stala se po smrti svého strýce v osmnácti letech britskou královnou.

Od jejího narození všichni věděli, že jednou usedne na britský trůn. Její otec se tím pyšnil, sám však zemřel, když jí byl rok. Vychovávala ji matka, vévodkyně z Kentu, s níž si Viktorie moc nerozuměla. Vévodkyně nařídila, že budoucí královna nesmí být ani minutu sama – když scházela ze schodů, musel ji někdo držet za ruku, spala v matčině ložnici, nesměla se kamarádit s jinými dětmi, místo nich měla kokršpaněla Dashe. Jeden ze strýců proslul milostnými avantýrami, jimiž se bavil celý Londýn, matka proto dceři vštěpovala sexuální zdrženlivost – po Viktoriině korunovaci se to promítlo do konvencí známých jako „viktoriánská morálka“.

Z dospělých měla nejbliže ke strýci, králi Vilému IV. Zval ji na vyjíždky i na hostiny, debatovali spolu. Když ji ráno 20. června 1837 vzbudili se zprávou, že v noci král zemřel a ona musí nastoupit na trůn, na slzy neměla čas.

O osm dnů později ji arcibiskup z Canterbury William Howley ve Westminsterském opatství korunoval. Třebaže v oficiálních

spisech se o ní psalo jako o Alexandrině Viktorii, prosadila si jméno Viktorie. Poté, co se nastěhovala do právě dobudovaného Buckinghamského paláce, přidělila matce pokoje na opačné straně a odmítala se s ní scházet. Vévodkyně však na to nedbala a někdy za dcerou přicházela i ve chvílích, kdy se svými ministry projednávala státní záležitosti. Premiér lord Melbourne jí poradil, jak odsunout všetečnou matku zpátky do Kensingtonu: „Rychle se vdejte, Vaše Veličenstvo.“

Dívka nebyla žádná krasavice. Při výšce sto padesáti centimetrů měla sklon k tloušťce, trochu dlouhý nos a mírný předkus, poněkud vypouklé oči. Ovšem když chtěla, dokázala být půvabná. Neuměla se oblékat, pro módu neměla cit, v pozdějších letech si libovala v neforemných čepcích a krinolínách.

Viktorie váhala. Líbil se jí ruský carevič, budoucí Alexandr II., ale ona se nemohla odstěhovat do Petrohradu a on do Londýna, kde by byl pouze princem manželem. Nakonec se rozhodla pro bratrance Alberta, prince sasko-kobursko-gothajského. Znali se z doby, kdy ještě nebyla královnou, podruhé se setkali v říjnu 1839. On jako princ ji nemohl požádat o ruku, to musela udělat ona jako královna. Manželství mu nabídl už pátý den jeho pobytu ve Windsoru, 15. října. Vzali se 10. února 1840.

Zpočátku s ním nechtěla státní záležitosti projednávat, královnou byla přece ona, avšak brzy přišla na to, že manžel přichází s užitečnými postřehy, a tak se stal jejím nejlepším rádcem.

Několikrát se na ni zaměřili atentátníci. Poprvé při vyjížděce v kočáře s manželem, když byla těhotná. Osmnáctiletý mladík na ni dvakrát vystřelil, naštěstí se netrefil. Nejdřív ho soudili pro velezradu, ale potom lékaři rozhodli, že není psychicky zdravý, a označili ho za šílence. Panovaly obavy, aby událost neměla vliv na nenarozené dítě. Naštěstí když se první potomek narodil, malá princeznička, které dali jméno Viktorie, byla v pořádku. Matka prý řekla: „Příště to bude syn.“ Měla pravdu – druhorozený byl syn Edvard.

O dva roky později, v létě 1840, na ni vystřelil muž z pistole nabitý papírovými kuličkami a tabákem. Doprovázející policista ho zneškodnil. Soud mu vyměřil trest smrti, který byl změněn na doživotní žalář. Avšak princ Albert přiměl parlament, aby uzákonil, že za střelbu za účelem polekat panovníka postačí vězení sedm let.

Tento muž si nakonec ovseděl půldruhého roku. Třetí pokus v roce 1849 měl stejný charakter – výstřel z pistole nabitá pudrem. Až následující rok střelec, bývalý důstojník, toho času šílený, královnu zranil.

Při nástupu Viktorie na trůn byla Británie konstituční monarchií, svou politickou moc královna uplatňovala prostřednictvím premiérů. Přesto za nepopulární opatření vinili lidé vždycky jenom ji, nikoli vládu a parlament. Nicméně sociální citění jí chybělo. To se ukázalo zejména v roce 1845, kdy Irsko postihla neúroda brambor, která způsobila hladomor – milion Irů zemřel hladu, další milion se vystěhoval do USA. Královna hladovějícím věnovala ze své kapsy dva tisíce liber, a když turecký sultán nabídl Irsku 10 tisíc liber, Viktorie ho požádala, aby tuto částku snížil na pětinu. Turecký panovník však poslal do Irska tajně tři lodě s potravinami, které se britské loďstvo marně pokoušelo zadržet. Královna také odmítla zřítit v Irsku jedno ze svých sídel.

Na britských ostrovech se rozvíjely průmysl a doprava, vytvářela se silná střední třída, stejně jako dělnická třída, lidé z venkova hledali lepší zaměstnání ve městech, rozšiřovalo se volební právo, zákon stanovil maximální pracovní dobu v továrnách i pro děti. V Londýně byla zbudována kanalizace, rozvod vody a plynu, začala stavba metra. Rozvíjely se přírodní vědy, oblíbený byl spis Charlese Darwina *O původu druhů*. Nicméně říše se účastnila spousty menších válek po celém světě.

Zoufalý stav dělníků v britských a německých továrnách vedl ke stávkám a sociálnímu napětí i k organizování dělníků do spolků. V Londýně se v únoru 1848 ustavil Svaz komunistů, na němž dva němečtí myslitelé Karel Marx a Bedřich Engels představili *Komunistický manifest*. V tomto dokumentu autoři stručně charakterizovali boj mezi jednotlivými třídami a zakončili ho výzvou „Proletáři všech zemí, spojte se!“ To byl podnět ke vzniku bolševických stran, k bolševické revoluci roku 1917 v Rusku a k rozdělení světa ve 20. století. Nicméně tehdy si význam tohoto dokumentu nemohl nikdo uvědomit.

Princ Albert zemřel v prosinci 1861 na tyfus, na hradě Windsoru opomíjeli dbát na hygienu. Královnu jeho smrt těžce zasáhla, do konce života nosila na znamení smutku jenom černé šaty.

Na oslavu zlatého jubilea panování Viktorie v červnu 1887 byli do Londýna pozváni panovníci celé Evropy. Zato o deset let později, na oslavu diamantového jubilea, přijeli do britské metropole premiéři „bílých“ osad britské říše. V úterý 22. června 1897 v ulicích Londýna defilovaly oddíly vojáků ze všech končin světa, jež muž vládla Velká Británie. A na konci jela v otevřeném kočáře staříčká panovnice, aby se zúčastnila děkovné bohoslužby v katedrále svatého Pavla. Desetitisíce britských občanů mohlo být hrdo na svou veleříši.

Po čtyřech letech, v sobotu 2. února 1901, se s královnou naposled rozloučili. Na pohřeb ve Windsorské katedrále se rovněž sjely korunované hlavy celé Evropy. Viktorie byla nejdéle vládnoucí královnou nejen ve Velké Británii, ale na celém světě. Přitom nepatřila k vynikajícím panovníkům, spíše k průměrným, zato byla spjata s mnoha královskými rody. S ní odešla nejen „viktoriánská morálka“, ale i britské devatenácté století. Veleříše už se nerozšiřovala, její sláva pomaloučku pohasínala. A vnitropolitické potíže, které v posledních desetiletích její vlády nazrávaly, propukly v příštích letech naplno.

BERLIN 12
FRAUEN DER
DEUTSCHEN
GESCHICHTE
POSTWERTZEICHEN-
DAUERSERIE
ERSTAUSGABETAG
14/02.1991
1000

Duben 1906

ŽENA MÍRU ZEMŘELA MĚSÍC PŘED VYPUKNUTÍM VÁLKY

Ve středu 18. dubna 1906 přišla k řečnickému pultu velké haly na radnici v Christianii (dnes Oslo) třiašedesátiletá Berta von Suttnerová. Byla trochu nervózní, v první řadě posluchačů seděli ministři norské vlády i král Haakon VII.

Mluvila o historii mírového hnutí ve světě. Nejprve připomněla slova Alfreda Nobela, která jí řekl roku 1892 na mírové konferenci v Bernu: „Budete-li mne pravidelně informovat a já zjistím, že mírové hnutí začíná nastupovat na cestu praktické činnosti, pak mu chci finančními prostředky dál pomáhat.“

Vydvihla návrh bývalého britského premiéra Williama Gladstona na založení stálého mezinárodního soudního dvora, který vznikl po jeho smrti v Haagu. Nicméně jeho činnost se zatím nerozběhla. „Byli jsme svědky strašlivé války mezi Ruskem a Japonskem na Dálném východě, a ještě strašnější revoluce, která otřásá ruskou říší,“ říkala. „Nic jiného než požáry, loupeže, bomby, popravy, přeplněné věznice, bičování a masakry, zkrátka orgie démona násilí; mezitím jsme ve střední a západní Evropě sotva překonali nebezpečí války; nedůvěra, pohružky, řinčení zbraněmi, štvánice v tisku; všude se horečně zbrojí a stavějí se válečné flotily;

v Anglii, Německu a Francii vycházejí romány, ve kterých se líčí nadcházející přepadení sousední země jako něco zcela samozřejmého, zřejmě s úmyslem popohnat tak země k ještě intenzivnějšímu zbrojení; staví se pevnosti, vyrábějí se ponorky, podminovávají se celé trasy.“

Ovšem vedle toho se někteří státníci – Britové, Francouzi, Rusové, Američané – snaží o upevnění mírového uspořádání. Vznikla tehdy představa mírové unie národů, kterou podporují zvláště Američané.

Ten den udělili hraběnce von Suttnerové Nobelovu cenu míru. Byla první ženou, která toto vysoké vyznamenání dostala. A také osobou, která Alfreda Nobela k vytvoření ceny za příspěvek k míru nejvíc inspirovala.

Berta se narodila 9. června 1843 v Praze do rodiny hraběte Kinského, příslušníka jedné z nejstarších českých šlechtických rodin. Avšak její otec, polní podmaršál František Josef Kinský, zemřel v pětasedmdesáti letech těsně před dceřiným narozením. Matka Sofie byla dcerou hejtmana jízdy. Jejich sňatek byl tedy nerovný, což rodina Kinských těžce nesla. Nedostatek peněz přinutil matku s dcerou, aby se odstěhovaly do Brna k Bertinu poručníkovi Ernstu Egonu Fürstenbergovi. Tento landkrabě vlastnil rozsáhlá panství po celém Rakousku a byl přítelem Františka Kinského. Měl rozsáhlou knihovnu, která Bertě otevřela dveře do světa umění a literatury. Dívka získala dobré vzdělání, naučila se i francouzsky, anglicky a italsky. Když jí bylo třináct, přestěhovaly se k tetě do Vídně.

Matka s Bertou cestovaly po celé Evropě – Baden-Baden, Wiesbaden, Paříž, Homburg. Byly hosty různých šlechtických rodin. A dívka hledala ženicha. Několikrát se zamilovala, ale pokaždé nešťastně. Pokusila se najít východisko v tom, že by se stala zpěvačkou – neměla však takový talent, aby pronikla na světová jeviště. A peníze, ze kterých obě ženy žily, se pozvolna rozplývaly. Musely se rozdělit.

Hraběnka Kinská našla útočiště u sestry ve Štýrském Hradci. Komtesa Kinská, třicetiletá „stará panna“, získala místo guvernantky v rodině průmyslníka barona Karla von Suttnera ve Vídni – učila jeho čtyři dcery jazyky a hudbě. Přitom se sblížila s jeho

synem Arturem, o sedm let mladším, a toto tajemství sdílela se svými svěřenkyněmi, které pár kryly. Berta věděla, že Suttnerovi by jim sňatek nepovolili, přesto ji jeho dvoření uspokojovalo.

Po třech letech paní Suttnerová Bertin vztah s nejmladším synem objevila. Dívku nepustila hned, ale dala jí čas, aby si našla nové místo. Baronka objevila zajímavý inzerát: „Velmi bohatý vzdělaný starší pán, žijící v Paříži, hledá dámu se znalostí jazyků, rovněž pokročilejšího věku, jako sekretářku, která by zároveň dohlížela na chod domácnosti.“ Později zjistila, že ho podal Alfred Nobel, slavný švédský vynálezce dynamitu.

Kinská a Nobel si začali dopisovat – průmyslník, který byl jenom o deset let starší, si ji „oťukával“. Na podzim 1875 přijela do Paříže. Nový zaměstnavatel ji ubytoval v prvotřídním hotelu, protože jeho palác na třídě Malakoff (dnes Poincaré) nedaleko Vítězného oblouku nebyl dosud zařízen.

Nobel byl idealista, zamýšlel se nad válkou a mírem, chtěl svými vynálezy sloužit právě míru. „Nové poznatky, nové objevy a ideální umělecká díla učiní svět bohatším a krásnějším, přičemž rozkvět všech těchto statků má jedinou základní podmínku: mír.“ Na Bertu udělal obrovský dojem.

Třebaže se oba velmi rychle sblížili, k zamilovanosti měli daleko. Dívku už „dobrá partie“ nelákala, toužila po lásce. Na Nobelovu přímou otázku se mu se svým tajemstvím svěřila. Její začky, sestry Suttnerovy, jí psaly, jak je Artur nešťastný, jak se trápí.

Po osmi dnech musel Nobel odjet do Stockholmu. V té době dostala od svého miláčka telegram: „Nemohu bez tebe žít.“

Mladá žena sbalila kufry, prodala rodinnou brož, aby měla na zaplacení hotelu a nemusela zůstat nic dlužna, a vrátila se do Vídně. Svému zaměstnavateli se omluvila dopisem. Vrhla se do dobrodružství, jehož konec neznala.

Artur a Berta se v červnu 1876 tajně vzali v malém kostele na předměstí rakouské metropole. Mladík neměl žádné zaměstnání a podporu od rodiny nečekal. Novomanželka věděla, že hlavní roli v tomto svazku musí převzít ona.

Své potíže vypsal Berta kněžně Jekatěrině Dadiani z Mingrelie, s níž se už dřív sprátelila, a ta novomanžele pozvala do Gruzie. „Doufali jsme, že prostřednictvím ruského cara najdeme místo

u jeho dvora anebo v ruských státních službách,“ napsala Suttnerová později.

Třebaže je kněžna zpočátku přijala jako vzácné hosty, brzy vystřízlivěla. Museli se začít sami živit. Získat místo v carských službách bylo nemožné a o vyučování francouzštiny nikdo nestál, protože na Kavkazu právě vypukla rusko-turecká válka. Artur o ní referoval vídeňskému deníku *Neue Freie Presse*, ale po čase přestali jeho články otiskovat – byl proruský, zatímco Vídeň horovala pro Turky. Zkusil tedy psát o životě lidí na Kavkaze. Rovněž Berta se pustila na literární pole. Její živé fejetony otiskovaly deníky a časopisy nejen v Rakousku, ale i v Německu. Napsala i divadelní hru a několik románů, které vycházely na pokračování v časopisech. Úspěch měl především *Inventář jedné duše*, vydaný roku 1883, v němž opěvovala pokrok a zamýšlela se nad udržením míru. Také Artur se zmožil na knihu. Avšak literární tvorba k obživě nestačila, vždyť romány vycházely v několika stovkách výtisků.

Pokud nebyli hosty Dadianiových, žili v chudobě. Děti si nemohli dopřát, do bídy je přivést nechtěli.

Po devíti dobrodružných letech se manželé, už jako známí autoři, vrátili do Vídně. Artur se smířil s rodinou, a mohli tedy žít u Suttnerů, takže byli zajištěni. Ovšem, aby se užívali, psát museli dál.

Když našetřili trochu peněz, vydali se spisovatelé Suttnerovi do Paříže. Berta si s Nobelem stále dopisovala a teď se opět setkali. Vynálezce je uvedl do literární a umělecké společnosti. Tam se také poprvé dověděla, že existuje organizované mírové hnutí ve Francii, Anglii, Itálii, Dánsku, malé spolky v několika německých, švédských, maďarských a norských městech, v Ženevě Mezinárodní liga míru a svobody. Nejdál bylo mírové hnutí ve Spojených státech, kde působilo 36 takových společností.

Berta se začala o toto hnutí zajímat a současně se pustila do psaní románu *Die Waffen Nieder!* (česky *Odzbrojte!*). Vylíčila v něm příběh aristokratky, která přišla o svého prvního manžela během války v Itálii roku 1859 a potom se třásla strachy o svého druhého muže ve střetnutích Pruska a Dánska roku 1864 i Pruska a Rakouska u Hradce Králové o dva roky později. Popsala v něm hrůzy války včetně pohřbívání mrtvých, a dokonce i polomrtvých vojáků.

Trvalo řadu měsíců, než našla pro rukopis nakladatele – byl příliš syrový, potencionální nakladatelé se báli negativního ohlasu. Nakonec kniha vyšla v roce 1889 v Lipsku. Toto dílo opravdu vzbudilo četné diskuze, vzápětí bylo přeloženo do angličtiny i do mnoha dalších jazyků.

I starý přítel Nobel byl nadšen: „Právě jsem dočetl Vaše obdivuhodné mistrovské dílo.“ Autorka poslala ruské vydání knihy slavnému spisovateli Lvu Tolstému. Také jeho potěšilo, dokonce je srovnával s knihou, která předcházela zrušení otroctví, byť si ve svém deníku poznamenal, že románu chybí literární jiskra. Ostatně to jí vyčítali rovněž renomovaní kritici.

Ovšem kniha měla ohromný význam politický. „Hnutí, jež vyvolala v život, zatáhlo do svého soukolí i autorku a už ji nikdy nepustilo zpátky,“ konstatoval rakouský spisovatel Alfred Hermann Fried. I jeho získala kniha *Die Waffen Nieder!* pro mírové hnutí.

Nová práce se stala pro spisovatelku posláním. Nebylo to jednoduché – mnozí považovali toto hnutí za nesmysl, někdy i za nevlastenecké. Začátkem roku 1891 podnítila Suttnerová vytvoření Mírové společnosti Benátky. V září založila Rakouskou společnost přátel míru, které předsedala až do své smrti. V listopadu ji v Římě na 3. kongresu zvolili viceprezidentskou Mezinárodního mírového výboru. Žena v takové funkci, to byl zázrak. Přispěla i ke zřízení Mezinárodního soudního dvora v Haagu v roce 1899. Pokoušela se vydávat pacifistický časopis, osm let ho dotovala, ale málo se prodával.

Naposledy se Berta osobně setkala s Nobelem v létě 1892 v Curychu. Zaníceně mu vyprávěla o potřebě míru na Zemi.

Nobel jí vypomáhal i finančně, honoráře za knihy a články nestačily. „Zůstaňte nám věrný,“ napsala mu. „Bylo by krásné, kdyby se vynálezce válečných výbušnin stal jedním z podporovatelů mírového hnutí.“ A on jí v dopise ze 7. ledna 1893 naznačil, že chce založit fond, ze kterého budou vypláceny odměny vědcům a lékařům za vynikající činy, a že rovněž uvažuje o zřízení ceny pro lidi, kteří se zaslouží o světový mír a porozumění mezi národy.

Když se dověděla, že zakladatel Červeného kříže Henri Dunant žije ve Švýcarsku v bídě, zorganizovala v jeho prospěch peněžní sbírku. Podporovala boj proti antisemitismu, v Rakousku dost

rozšířený, stejně jako feministky. Rovnoprávnost Židů i žen považovala za nezbytnost.

V prosinci 1896 Alfred Nobel zemřel – Berta ztratila vzácného přítele, ale také ohromnou morální a finanční podporu. Ještě víc ji v prosinci 1902 zdrtila smrt milovaného Artura. Brzy se však vzb chopila – měla své poslání. Účastnila se Světového mírového kongresu v Monaku roku 1902 a o dva roky později v americkém Bostonu. Přijal ji i prezident Theodor Roosevelt.

Když vešlo ve známost, že budou udělovány Nobelovy ceny také za příspěvek ke světovému míru, čekala, že ji dostane jako první. Výbor norského parlamentu, který o tom rozhodoval, ji zklamal. Za rok 1901 si pro cenu jeli Henri Dunant a francouzský učitel Frédéric Passy, zakladatel mírového hnutí.

Dunant jí napsal: „Musím se Vám, milostivá paní, poklonit v den, kdy mne oficiální telegram z Christianie zpravuje o tom, že mi byla přiznána Nobelova cena míru. Tato cena, milostivá paní, je Vaším dílem, neboť právě Vy jste seznámila pana Nobela s mírovým hnutím a na Vaši přímluvu se stal jeho podporovatelem.“

Suttnerová si nadělala řadu nepřátel, zvláště v Norsku, tím, že připomínala svou zásluhu na vznik Nobelovy ceny míru. Zato Nobelův synovec Emanuel, který četl třicet jejích dopisů strýci a vzpomínal, jak o ní s úctou mluvil, se přimlouval za její nominaci na cenu.

Teprve za pět let, v listopadu 1905, na přednášce ve Wiesbadenu, dostala telegram o udělení Nobelovy ceny. Hned se na ni vrhli členové rodiny, přátelé, věřitelé, ale i lidé neznámí, aby jim z peněz, kterou jsou s cenou spojené, vypomohla či zaplatila staré dluhy.

Berta Suttnerová dál rozdmýčovala boj za mír. Třebaže jí mnozí politici přitakávali, ve skutečnosti se chystali k novému rozdělení světa, a proto zbrojili. První ženská nositelka Nobelovy ceny míru zemřela 21. června 1914 ve Vídni – pět týdnů před vypuknutím Velké války, později označované za první světovou válku.

To bylo fiasko mírového hnutí.

Říjen 1908

„PLECHOVÁ LÍZINKA“ JEDINĚ ČERNÁ

V zimě 1906 nařídil Henry Ford svým zaměstnancům, ať přepaží jednu místnost ve třetím patře továrny tak, aby se tam vešlo auto. A poté nechal tento prostor ochránit před očima zvědavců dokonalým zámkem.

„Vyrobit auto pro masy lidí,“ prohlašoval. „Bude dost velké pro rodinu a dost malé na to, aby se o něj dokázal starat jeden člověk. Bude z nejkvalitnějších materiálů, udělají je nejlepší muži a podle nejjednodušších návrhů, které dokáže moderní inženýrství vymyslet. A bude tak levné, že každý, kdo má jen trochu slušný plat, si ho bude moci dovolit – a prožít s rodinou požehnané chvíle radosti ve volné boží přírodě.“

Třiačtyřicetiletý Ford byl zamilován do strojů. Vyučil se zámečníkem, opravoval parní stroje a u jedné z Edisonových firem (Edison Illuminating Company) to dotáhl na hlavního inženýra. Volný čas trávil ve své dílně vymýšlením benzinových motorů a aut. Když v roce 1886 vyrobil první vůz „Quadricycle“ („Čtyřkolku“), prodal ho za 200 dolarů a peníze investoval do dalších výzkumů.

Také vzbudil zájem investorů, s nimiž o tři roky později založil firmu Detroit Automobile Company.auta nebyla příliš kvalitní,

ale zato drahá – spolumajitelé továrny nechtěli na žádné inovace přistoupit, a proto brzy zkrachovala.

Poté Ford postavil 26 dalších aut, a ta naopak v říjnu 1901 slavila velký úspěch. Opět vznikla továrna, tentokrát nesla jeho jméno – Henry Ford Company. Když tam hlavní akcionář dosadil svého odborného konzultanta, Ford se sebral a vycouval, mohl si však s sebou vzít i své jméno, a tudíž jméno podniku a továrna se přejmenovala na Cadillac.

„Prohra je jenom příležitostí k tomu, abychom začali znovu a inteligentněji,“ prohlašoval. V červnu 1903 založil se společníky Ford Motor Company. Na závodech v Lake St. Claire dosáhl jeho nový vůz rychlosti 147 kilometrů za hodinu – to byla další obrovská výhra. Ford vyžadoval kvalitu, a proto přitahoval nejlepší dělníky z celého okolí a nabízel jim nejvyšší mzdy – 2,5 dolaru denně.

První vůz nové automobilky, model A, si zákazníci kupovali od 23. července 1903. Měl motor uprostřed a ještě trochu připomínal kočár. Za rok vyrobili 1700 kusů, což přineslo slušný zisk. Peníze investovali zpátky do výroby. „Postavím Ameriku na kola!“ prohlásil sebevědomě Ford, ale „áčko“ bylo pořád ještě drahé.

Automobil pro masu lidí – model T – měl premiéru 1. října 1908. Byl velmi jednoduchý a spolehlivý, snadno se obsluhoval. Firma ho nabízela za 825 dolarů – laciněji než ostatní továrny. Začali mu říkat „lízinka“.

Přesto ho chtěl Ford zlevňovat ještě víc. Jeho zaměstnanci mu navrhli, aby se podíval na porcování dobytka na chicagských jatkách, které běží po pásech – tam by se mohl poučit. A také u výrobce revolverů Colt. V srpnu 1913 dokončili v jeho továrně v Detroitu první montáž výrobního pásu. Byl velice primitivní – dělník táhl provaz s automobilovým šasi kolem mechaniků, kteří do něho montovali jednotlivé součástky. Lidé u pásu se nezastavili, museli rychle opakovat stále stejné úkony. Připadali si jako galejníci. Není proto divu, že brzy propukly v některých továrnách stávky, jimiž si chtěli dělníci vymoci lepší pracovní podmínky.

„Nikdy nebude vynalezen systém, který by zcela odstranil nutnost pracovat,“ upozorňoval Henry Ford. Věnoval se i marketin - ku – v roce 1912 měl v USA přes sedm tisíc prodejců jeho vozu.

V roce 1914 vyrobili u Forda čtvrt milionu „plechových lízinek“.

Mohli je zlevnit na 260 dolarů za kus – polovinu ceny obdobného auta třeba ve Velké Británii. Jeho továrny chrlily nový vůz každých 10 vteřin. Šetřil všude, kde se dalo. Říkal, že zákazník může mít model T v jakékoliv barvě, pokud bude černá.

A dělníci dostali opět přidáno – 5 dolarů za den, dvojnásobek toho, co jinde. I když to byly galeje, před branami Fordových továren pořád stály zástupy zájemců o práci. Lidé si tedy mohli našetřit na tento vůz za pouhých 52 dní – to je úctyhodný výkon i ve srovnání s dneškem. Auto přestalo být luxusem pro boháče.

V roce 1918 tvořilo „téčko“ celou polovinu celosvětové výroby aut a ve dvacátých letech dominoval na amerických silnicích právě tento typ. Za 19 let jich vyrobili v Detroitu přes 15 milionů. Prvenství v počtu prodaných vozů převzal až v roce 1972 Volkswagen svým „broukem“.

Ve třicátých letech skoupil Henry Ford další akcie firmy, takže se stal jejím majoritním vlastníkem. Nicméně konkurenti začali nabízet za slušné ceny vozy modernější – musel na to odpovědět. Výrobu typu T ukončil a na půl roku továrny zavřel.

Mezitím vývojáři, které vedl Fordův jediný syn Edsel, dokončili další model A. Pro něj otevřel koncem roku 1927 novou továrnu u řeky Rouge v Dearbornu ve státě Michigan. Byl to největší výrobní komplex na světě – zaměstnával 80 tisíc lidí.

Modelu A prodali čtyři miliony kusů. Ovšem současně si Ford uvědomil, že musí – stejně jako ostatní – přicházet s novými modely každý rok.

Henry Ford se stal průkopníkem sériové průmyslové výroby. Přitom na rozdíl od mnoha jiných se o své zaměstnance staral – v lednu 1914 zkrátil pracovní dobu na osm hodin denně a zavedl třetí směnu, takže vytvořil pracovní místa pro tisíce dalších lidí.

Stavěl továrny i v Evropě, Asii, Austrálii, Jižní Americe a Kanadě.

Už před druhou světovou válkou si pošpinil Ford svůj štít hlásáním antisemitismu a propagací nacismu. Proto ho vyšetřoval americký Kongres. Třebaže nesouhlasil s politikou prezidenta Franklina Roosevelta, jeho továrna pracovala na vládních zakázkách pro armádu.

Po infarktu v roce 1938 přenechal vedení firmy synu Edselovi. Avšak když Edsel v roce 1943 náhle zemřel, musel se vrátit.

Za dva roky ho však vystřídal vnuk. Sám zakladatel zemřel v dubnu 1947 ve věku pětaosmdesáti let.

Ford byl průkopníkem, a nejen automobilového průmyslu. Pásovou výrobu od něho odkoukali majitelé dalších továren včetně Tomáše Bati. Stal se tedy zakladatelem sériové výroby, která vedla ke zlevnění mnoha druhů zboží, a tím i ke zvyšování životní úrovně obyvatelstva.

NEČEKANÁ SVATÁ NOC NA ZÁPADNÍ FRONTĚ

V pátek 18. prosince 1914 v noci zahájili Britové poblíž města Ypres, západně od Bruselu, zuřivou palbu na německé linie. Hned poté vyrazila pěchota k útoku. Němci je odrazili, mezi zákopy zůstalo ležet množství nehybných britských těl. Císař Vilém II. po dobytí Ypres velice toužil, proto své vojáky dokonce několikrát navštívil. Útočníci však neměli úspěch, obrana byla silnější. Obě strany ztratily velké množství vojáků: Britové 50 tisíc, Francouzi 20 tisíc a Němci 150 tisíc. Linie fronty se nehýbala. Muži žili v zákopech plných bláta, byli promrzlí a naštvaní, že už dávno nejsou zpátky doma, jak jim v létě slibovali jejich velitelé.

„Na Štědrý den roku 1914 najednou střelba přestala,“ vzpomínal hejtman Zehmische. „Můj saský pluk pak začal pískat na dva prsty. Angličané okamžitě pískání opětovali. Vojín Möckel z mé jednotky, který žil dlouhá léta v Anglii, zavolal na Brity anglicky a brzy se mezi námi rozvinul živý rozhovor. Potom vylezli ze zákopů na obou stranách dva vojáci, podali si v zemi nikoho ruce a popřáli si vzájemně veselý Vánoce. Dohodli se, že na Boží hod nebudou střílet. Pak jsme po celé délce našeho kilometr dlouhého zákopu rozmístili svíčky a vánoční stromečky. Byla to dokonalá

iluminace – Britové vyjadřovali potěšení pískáním a tleskáním. Jako většina lidí jsem strávil celou noc vzhůru. Byla to nádherná, i když poněkud chladná noc“.

Rota hejtmana Kurta Zehmischeho, který coby učitel uměl francouzsky a anglicky, ležela v zákopech.

„Dali jsme se do hovoru s Němci, kteří se ze všech sil snažili o dojednání příměří na celé Vánoce,“ zaznamenal pětadvacetiletý poručík sir Edward Hulse od skotské gardy. Do operačního deníku své jednotky zapsal: „Průzkumník F. Murker byl vyslán dopředu, narazil na německou hlídku, dostal sklenici whisky a několik doutníků a do týlu pak byla odeslána zpráva, že když nebudeme střílet my po nich, nebudou střílet oni na nás“.

Té noci umlkla na frontě, kde ještě před několika dny zuřily těžké boje, i děla.

Britové dostali balíčky z Buckinghamského paláce od princezny Marie, dcery krále Jiřího V. Našli v nich cigarety, čokoládu, koňak a typický anglický pudink. Panovník přiložil vzkaz: „Ať vás bůh opatruje a v bezpečí přivede zpátky domů.“

Na Boží hod vánoční vytáhli za úsvitu Němci nad svými zákopy spoustu vyzdobených vánočních stromků a transparenty s nápisy *Merry Christmas* a *Frohe Weihnachten*. Císař Vilém II. nařídil poslat na frontu tisíce stromků. „Dokonce i v době války by se měly zachovávat hodnoty,“ prohlásil. Ostatně pro vojáky to budou „jediné Vánoce, které stráví na frontě“.

Němci se vydali nekrytým prostorem až k britským zátarasům a britští vojáci jim vyšli naproti, setkali se uprostřed země nikoho. „Tvářili se nesmírně přátelsky a vyměňovali si různé věcíčky na památku, hvězdičky z čepic, odznaky a tak dále,“ zaznamenal Hulse. Britové jim nabídli švestkový náky, který nepřátelům chutnal. Muži v rozdílných uniformách se navzájem obdarovali drobnými dárečky – cigaretami, alkoholem, dokonce i knoflíky a čepicemi.

Skot Alfred Anderson vzpomínal na „děsivý zvuk ticha“. „Všechno, co jsem slyšel po dobu dvou měsíců v zákopech, byl syčivý, praskavý a skučivý zvuk kulek v boji, kulomet a vzdálené německé hlasy.“

Poblíž německých linií stále ležela těla britských vojáků. Němci se nabídli, že je přenesou do půli cesty mezi německými a brit-

skými zákopy. Britové souhlasili, aspoň je mohou křesťansky pohřbít. „Britové a Němci nastoupili v řad vedle sebe a německý a britský polní kurát se střídavě pomodlili,“ zapsal Hulse. „Všechno proběhlo s velkou posvátností a zbožností.“

O přerušení válečného běsnění usilovali zvláště Němci – vyjadřovali to písněmi a vzkazy. Také u belgické vesnice Ploegsteert vylezli včerejší nepřátelé ze svých vlhkých zákopů a pobratřili se. Britský kapitán R. J. Armes si poslechl pěvecké dostaveníčko německých vojáků. Když německy požádal o přídavek, přidali Schumannovy *Dva granátníky*. Nakonec Němci zazpívali *Stráž na Rýně (Die Wacht am Rhein)* a Britové *Vzbuďte se, křesťané (Christians Awake)*.

„Nejzvláštnější Vánoce, jaké jsem kdy zažil a pravděpodobně kdy zažiji,“ zapsal si sapér čili dnešní terminologií ženista J. Davey do svého deníku. „Je těžké uvěřit, že se to vše vůbec stalo.“

I on si vyměnil dárky s vojáky z protějších zákopů. Někteří Britové se přidali k Němcům v honu na zajíce. Britského důstojníka R. D. Gillespie odvedli do německých zákopů, aby mu ukázali improvizovanou desku, odhalenou na památku jeho kolegy, který při předchozím útoku padl. Jeden voják si posteskl: „Nikdy jsem si tak jasně neuvědomil, jakým šílenstvím je válka.“

Vojáci obou zemí si zahráli fotbal. Když se míč napíchl na ostnatý drát, skončili. Britové vedli 3:2. Jeden Skot holil uprostřed bojové linie kamarády i nepřátele.

Toto příměří se bleskově rozšířilo na 800 kilometrů fronty, kde proti sobě stáli Britové a Němci z Bavorska a Saska. Před válkou pracovalo na britských ostrovech na 80 tisíc mladých Němců – sloužili jako taxikáři, čišníci, kuchaři a holiči. Domů se vrátili až po propuknutí války, někteří tam zanechali své rodiny.

Největší klid se rozhostil na padesáti kilometrech okolo Ypres. Byl to tak masový a spontánní jev, že se důstojníci neodvažovali proti němu postavit. Někteří vojáci, jako třeba svobodník Adolf Hitler, však tuto událost kritizovali.

Na francouzské části linie se žádné přátelení neuskutečnilo – boje probíhaly na francouzské půdě. Mezi Němci a Francouzi, panovala dávná zášť, protože roku 1870, ve válce vyprovokované Paříží, obsadili Prusové Alsasko a Lotrinsko.

Někde se dál střílelo, ale jenom do vzduchu.

„Angličané jsou za příměří velice vděční, protože mohou hrát fotbal,“ napsal si do deníku Gustav Riebansahm. „Avšak celá záležitost začíná být příliš absurdní, a musíme s ní skoncovat. Řeknu mužstvu, že od dnešního večera je konec.“

Někde pokračovalo sbratřování celý týden, až do Nového roku. Nakonec je velitelé zakázali. Generál G. T. Forrestier-Walker to odůvodnil následovně: „Protože bere velitelům iniciativu a ničí útočného ducha na všech úrovních. Je absolutně zakázáno sbratřování s nepřítelem, uzavírání neoficiálních příměří a výměna tabáku a dalšího zboží, jakkoli příjemná a v danou chvíli by mohla být i zábavná.“ Velitelé za to vyhrožovali vojenskými soudy.

Až v lednu 1915 se o tomto podivuhodném příměří rozepsaly britské deníky *The Times* a *The Daily Mirror*. Jejich reportéři vycházeli z dopisů vojáků, které psali svým blízkým domů.

Vánoční příměří se už neopakovalo. Aby takové bratříčkování nepodlamovalo bojovou morálku, generálové pokaždé naplánovali na svátky nějaké akce.

Historici Vánoce 1914 na západní frontě dlouho opomíjeli. Zdály se jim nepatřičné, odporující duchu války. Až v roce 1926 o nich Britové poprvé napsali, ale zmínili je jen jako drobnou událost, která neměla význam.

Zato poslanec sir Kingsley Wood, který byl v té době majorem, ji 31. března 1930 v britském parlamentu připomněl: „Účastnil jsem se toho, čemu se říkalo příměří. Vyšli jsme ze zákopů a potřásl si rukama s mnoha našimi německými nepřáteli. Mnoho lidí si o nás myslí, že jsme udělali něco nečestného. Skutečností zůstává, že jsme tak učinili, a já jsem osobně došel k závěru, kterého se od té doby velice pevně držím – že příměří trvalo dva týdny a my jsme spolu vycházeli hluboce přátelsky a jedině skutečnost, že jsme byli ovládnáni shora, způsobila, že jsme po sobě pomalu znovu začali střílet. Bohužel špatný politický systém, který válku zavinil, se nám změnit nepodařilo.“

V roce 1999 našel na půdě svého domu poblíž Lipska Rudolf Zehmische deník svého otce, který Vánoce 1914 u Ypres podrobně popsal. Za druhé světové války bojoval jako major na východní frontě, Sověti ho zajali a v listopadu 1946 nenávratně zmizel.

Jeho zápisky přiměly německého spisovatele Michaela Jürgse k napsání knihy *Der Kleine Friden im Grossen Krieg (Malý mír ve velké válce)*, která vyšla v roce 2003. A francouzský režisér Christian Carion natočil na toto téma o dva roky později úspěšný film *Šťastné a veselé*.

V dubnu 1915 se bojová linie u Ypres proslavila podruhé – Němci nasadili proti francouzským a alžírským vojskům bojový otravný plyn, dnes ho známe jako yperit.

Boje na západní frontě pokračovaly dál, armády se „zasekly“ v zákopech. Teprve když se zapojily čerstvé americké divize, podařilo se Němce vykrvácet nejen lidsky, ale i ekonomicky.

Na frontách první světové války padlo 10 milionů mužů, 21 milionů bylo raněno a 8 milionů zůstalo pohřešováno. Po jejím skončení byla v roce 1919 Evropa rozvrácená a zchudlá. Další ránu jí zasadila španělská chřipka, která na celém světě zahubila 20–100 milionů lidí, přesnější údaje nejsou zjištěny.

Ovšem účastníkům vánočního příměří se zapsala do paměti takhle podivuhodná událost navždy. Poslední voják, který je zažil, Alfred Anderson, zemřel v roce 2005 ve věku 109 let – a pořád si ten „záhadný zvuk ticha“ pamatoval.

Srpen 1918

HITLER ULEJVÁKEM V TÝLU

Adolf Hitler byl „zaníceným vojákem, který respektoval důstojníky a neprojevoval cynický vztah k válce“, napsal Len Deighton v knize *Krev, slzy a pošetilost v nejtemnější hodině druhé světové války*. Podobně ho charakterizoval britský historik Ian Kershaw v knize *Hitler*. Avšak historik Thomas Weber z Aberdeenské univerzity, který studoval v Bavorském vojenském archivu spisy z první světové války, vydal na podzim 2010 knihu *Hitlerova první válka*, v níž tvrdí, že to není pravda. Hitler byl ulejevák, který získal vyznamenání v týlu – ukazují to deníky a dopisy vojáků jeho pluku. „Hitler byl v první světové válce obyčejným vojákem, proto o něm neexistovala zvláštní složka,“ vysvětlil Weber omyly věhlasných historiků.

Mýtus o hrdinství mohli dodatečně stvořit na základě jeho tvrzení nacističtí propagandisté. „Hitler byl pro pluk netypický, ale nepatřil k opravdovým válečným radikálům.“

Hitler, pětadvacetiletý Rakušan, který přesídlil do Bavorska, kde živořil jako malíř kýchovitých obrázků a reklamních plakátů, se hned v srpnu 1914 přihlásil do armády. Rakousko-Uhersko napadlo Srbsko, na jeho obranu vystoupilo Rusko, po bok Rakušanů

se přidali Němci a vyhlásili válku i Francii a Velké Británii. Začala Velká válka, později překřtěná na první světovou válku.

Původně Hitlera u odvodu odmítli, ale vzápětí ho do uniformy povolali. Se 16. bavorským záložním plukem odjel do Belgie. Už během prvních dnů zůstala ze 3600 mužů pouhá šestina, padl i plukovník List – stříleli po nich nejen Britové, ale omylem i německé pluky.

Začátkem listopadu povýšili Hitlera na svobodníka a přeložili ho ke štábu pluku, jako spojku. Takových kurýrů tam měli osm až deset, nosili rozkazy velitele k praporům a rotám vzdáleným až tři kilometry. Zatímco pro funkce spojek v první linii vybírali důstojníci statečné vojáky, kteří uměli běhat v zákopech a vyhýbat se střelám, kurýři ve štábech žili v bezpečí, nanejvýš přinášeli rozkazy k velitelům rot v jejich úkrytech.

„Mým úkolem je sedět v křesle a spojovat hovory jako paní pošt-mistrová,“ psal rodičům Alois Schnelldofer, který měl stejnou funkci jako Hitler. „Mohu popíjet litry piva ve stínu ořechu.“

Při střetu s Francouzi 15. listopadu byli tři z osmi plukovních kurýrů zabiti a jeden zraněn. V nepřátelské palbě zachránil Hitler spolu s další spojkou veliteli podplukovníku Philippu Engelhardtovi život. O dva dny později vybuchl granát na místě jenom několik minut po té, co odtamtud Hitler odešel. I Engelhardt, který se právě chystal navrhnout svobodníku Hitlerovi Železný kříž za svou záchranu, byl vážně zraněn. Toto vyznamenání nakonec dostal 2. prosince. „Byl to nejšťastnější okamžik mého života,“ řekl.

Ostatní vojáci považovali Adiho, jak mu říkali, za podivného patrona a dělali si z něho legraci. Byl tak nešikovný, že by prý zemřel v továrně na konzervy, protože neuměl ani otevřít konzervu bajonetem, jak to všichni ostatní běžně dělali. Nemluvil, nepil, nesmál se, nechodil do bordelů, o své rodině a známých nikdy nevyprávěl. Často vysedával v zákopu, kde si četl knihy o politice anebo si maloval. S posměškem mu říkali Malíř nebo Umělec. Někteří ho dokonce označovali za „týlového čuníka“. Jak vyplývá z dopisů židovských vojáků, žádný antisemitismus neprojevoval, to by někdo z nich v dopise domů zmínil.

Ve skutečnosti si nenašel kamaráda. Byl chladný a prázdný, jakoby bez duše. Jediným jeho potěšením byl teriér Foxl, který se

ke štábu zaběhl od nepřátelských linií. S ním si vydržel hrát celé hodiny. A když pes zmizel, dost po něm truchlil. Weber zdůraznil, že samotář Hitler nebyl ani oblíbený, ani neoblíbený.

Začátkem října 1916, během prudkých bojů s Brity, zranil Hitlera granát na levé noze. Po ošetření ho poslali do nemocnice v Bie-litzu poblíž Berlína. Ke svému pluku se vrátil až začátkem března 1917.

Německá vojska procházela těžkými boji. V červenci 1918 se Němci pokusili o poslední velkou ofenzivu, ale byli krvavě zatlačeni zpátky. Během čtyř měsíců ztratilo Německo přes tři čtvrtě milionu vojáků.

Koncem července se dostala rota, u níž Hitler sloužil, pod palbu vlastních děl. Její velitel, nadporučík Hugo Gutmann, pobočník velitele pluku, slíbil Železný kříž 1. třídy tomu, kdo doručí do štábu zprávu s žádostí, aby přestali střílet. Hitler se ještě s jedním vojákem přihlásil. Oba byli dekorováni 4. srpna 1918. Tímto vyznamenáním se Hitler vždy chlubil, dával ho na odív, ale nezmiňoval se o tom, že ho získal na žádost židovského důstojníka. Podle Webera dostávali tento druh vyznamenání především vojáci, kteří dobře vycházeli se svými štábními důstojníky.

V polovině srpna byla skupina vojáků včetně Hitlera zasažena yperitem a plyn je částečně oslepil. Ihned je poslali do týlu na léčení – svobodníka do nemocnice v Pasewalku u Štětína. Tam se dověděl o příměří, revoluci a abdikaci císaře. Zhroutil se mu svět. Nazval to „nejodpornějším podrazem století“.

„A tak vše bylo marné. Marné byly oběti a strádání, marné byly hlad a žízeň, marná byla smrt dvou milionů. Tak pro tohle pochodovaly pluky dobrovolníků na místa starých kamarádů? Pro tohle tihle sedmnáctiletí hoši našli své hroby ve Flandrech? K tomu všemu muselo dojít jenom proto, aby se otčiny zmocnily ruce bandy mizerných zločinců!“

U armády v Mnichově ještě zůstal. Jeho řečnické vystoupení proti Židům jeho nadřizené natolik zaujalo, že ho jmenovali osvětovým důstojníkem. V září 1919 dostal za úkol prošetřit činnost levicové Německé dělnické strany (DAP), která měla necelých padesát členů. Zasáhl do její diskuze takovým způsobem, že mu nabídl členství.

Přijal je a začal agitovat pro revoluci, která změní Německo a vrátí mu někdejší čest a slávu. V srpnu 1920 přejmenovali DAP na Německou nacionálně socialistickou dělnickou stranu (NSDAP). Její vůdce Adolf Hitler zahájil svůj vzestup – byť s různými překážkami. Dověřil ho začátkem roku 1933 v berlínském kancléřství. A tam také koncem dubna 1945 po prohraném snu o světovládě vlastní rukou ukončil svůj život.

Když Gutmanna zatkl v roce 1937 gestapo, Hitler mu nepomohl. Zato jiní bývalí vojáci z jeho pluku, kterým nevadilo, že je Žid, zařídili, aby byl propuštěn, a potom mu pomohli i k odchodu do Ameriky.

Většina frontových vojáků do NSDAP nevstoupila, jenom několik lidí ze štábu pluku, kde se za války budoucí vůdce ulejšoval. Žádných vysokých funkcí ve straně však nedosáhli.

1919

1919

Nobel Peace Prize

Woodrow Wilson (A)

Grenada

2c

Prosinec 1918

KONGRES: PROJEKT SPOLEČNOSTI NÁRODŮ NENÍ PŘIJATELNÝ!

Byl to triumf Spojených států a Woodrowa Wilsona. Když jeho vlak přijel v sobotu 14. prosince 1918 ráno na pařížské nádraží Gare de Luxembourg, přeplněné květinami, vítala ho francouzská vláda v čele s premiérem Georgesem Clemenceauem i prezident Raymond Poincaré. A do toho zazněly salvy z děl. Cestou z nádraží do rezidence zdravili amerického prezidenta desetitisíce Francouzů. Velká válka skončila a bez amerických vojáků by to nebylo tak snadné.

Mírová konference ve Versailles začala o měsíc později. Měla stanovit podmínky pro Německo a Rakousko-Uhersko, které prohrály válku, a současně založit organizaci, která by dalším válečným dobrodružstvím předcházela.

Jednání nebyla snadná. Francie požadovala tvrdá opatření proti Německu, která by ho oslabil natolik, že už by nikdy nezvedlo válečný prapor. Velká Británie by ráda viděla německého císaře Viléma na šibenici. Italové chtěli utrhnout z poraženého Rakouska co možná nejvíc území. Naproti tomu Wilsonovým cílem bylo založit Společnost národů jako hráz proti dalším konfliktům. Americký prezident proto předsedal výboru, který projekt Společnosti

národů (SN) rozpracoval do všech podrobností. Každý členský stát měl mít jeden hlas. Ovšem v čele by byla rada, v níž by trvale zasedali zástupci USA, Velké Británie, Francie, Itálie a Japonska s právem veta, a s nimi by se střídali u jednacího stolu diplomaté ze čtyř dalších zemí. Kdyby se chtěl někdo opět vydat na válečnou stezku, měla proti němu vyhlásit Společnost vojenské a ekonomické sankce.

Wilson projekt odevzdal k diskuzi 14. února a druhý den odplul domů – žádný americký prezident nepobýval tak dlouho v zahraničí! Ve Washingtonu proti němu vystoupila republikánská opozice v čele se senátorem Henrym Cabotem Lodgem: Projekt Společnosti národů, jak byl předložen k posouzení, není přijatelný!

Prezident udělal zásadní chybu – nechal s sebou do Paříže žádného zástupce opozice. Teď se mu to vymstilo. Po návratu z Paříže dodatky republikánů přiložil k projektu – každý členský stát by mohl ze SN po dvouleté karanténě vystoupit, vnitřní problémy země by zůstávaly jeho věcí a regionální dohody, jako byla Monroeova doktrína, by nebyly dotčeny. Nikdo nic nenamítal.

Jenom Clemenceau mezitím zvýšil francouzské požadavky – větší náhrady škod od Německa a postoupení části území. Wilson nesouhlasil. Nakonec se Spojenci dohodli, že budou patnáct let okupovat německé Porýní a že Společnost národů bude spravovat německou část Sárské pánve, jejíž doly může využívat patnáct let Francie, potom o dalším osudu rozhodnou místní obyvatelé v referendu. Současně byly vytvořeny nové hranice ve střední Evropě – z Rakousko-Uherska vznikly Československo a Jugoslávie, opět se konstituovalo Polsko, části bývalé monarchie ukously Rumunsko a Itálie.

Němci s navrhovanými podmínkami kapitulace nesouhlasili. Nejvíc jim vadily obrovské reparace, které se nakonec vyšplhaly na 33 miliard dolarů, a klausule o „válečné vině“ Berlína. Vítězové však neustoupili, francouzský maršál Foch pohrozil okupačí Německa, a poraženým tedy nezbylo nic jiného než potupnou smlouvu podepsat.

Prezident počítal s tím, že republikány, kteří získali při posledních volbách v Kongresu většinu, nakonec přesvědčí. Generál Jan Smuts, jihoafrický ministr zahraničí, se ho před jeho odplutím

z Francie pochybovačně zeptal: „Dokážete prosadit smlouvu v Senátu a dokážete pro ni získat dvoutřetinovou většinu hlasů?“ Prezident si byl jist: „Jsem absolutně přesvědčen, že to dokážu.“

„Wilsonův idealismus hluboce zapůsobil, prezident se vracel za mohutné a halasné lidové podpory,“ píše autoři *Dějiny USA*. „Za Společnost národů se postavila třetina zákonodárných sborů jednotlivých států Unie, stejně jako 35 z 48 guvernérů.“

Lodge se však nevzdával – jeho osobní pocity převážily nad státnickou moudrostí: „Nikdy jsem si nemyslel, že bych dokázal někoho tak nenávidět, jako nenávidím Wilsona.“ Přesto se nakonec Lodge zařadil ke skupině zdrženlivějších, kteří byli ochotni Společnost národů přijmout, pokud se USA zaváže, že se do její činnosti zapojí jenom omezeně. Prezident však namítal, že přijal dřívější připomínky oponentů a že Washington má díky právu veta možnost nepřistoupit na nic, co by se mu přičilo.

Debaty mezi kongresmany a Wilsonem pokračovaly. V září se prezident rozhodl, že získá veřejnost, která pak může ovlivnit své senátory. Přátelé a lékaři ho zrazovali. Přesto se vydal na velkou cestu po celé zemi. Za tři týdny procestoval letadly a vlaky skoro 13 tisíc kilometrů a přednesl 32 projevů. Avšak po vystoupení v Pueblu v Coloradu 25. září byl tak vyčerpaný, že mu lékaři přikázali návrat do Washingtonu. Začátkem října ho postihla těžká mozková mrtvice – ohrnul na levou část těla. Odejít z Bílého domu však nechtěl.

V březnu 1920 Senát smlouvu z Versailles odmítl. Tím padla i účast Spojených států ve Společnosti národů. Mírové dohody s Německem, Rakouskem a Maďarskem přijaly USA až v roce 1921 za prezidenta Warrena G. Hardinga.

Woodrow Wilson se už neuzdravil. Zemřel 3. února 1924 ve věku osmašedesáti let.

NEM ELADÓ!

MEGVÉDI

MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT!

Březen 1919

PŘEDČASNÝ POKUS O BOLŠEVIZACI EVROPY

Ve čtvrtek 20. března 1919 oznámil šéf vojenské mise Dohody v Budapešti francouzský plukovník Fernand Vix ministerskému předsedovi Károlyimu příkaz mírové konference ve Versailles: „Maďarská vojska musí do 48 hodin vyklidit další pohraniční území, a to do hloubky 50–80 kilometrů.“

Károlyi s tím hluboce nesouhlasil. Stejně jako všichni maďarští politici si neuvědomoval, že svět zařadil Maďarsko mezi poražené státy, a proto čekal, že s Maďary bude jednat s určitými ohledy. Vždyť po zhroucení rakousko-uherské monarchie koncem předchozího roku vypukla i v Budapešti revoluce, která vyhlásila republiku. Nová vláda hraběte Károlyiho se pokoušela najít způsob, jak uchovat celistvost Uher. Avšak brzy se ukázalo, že to není možné. Československá a rumunská vojska obsadila se souhlasem vítězné Dohody Slovensko a Sedmihradsko. Na jižních hranicích také stály srbské a francouzské pluky. Situaci komplikovala vnitropolitická labilita a hospodářská katastrofa.

Po ultimátu z Versailles svolal Károlyi ministerskou radu a navrhl, aby vládu převzala levice: „Potřebujeme novou orientaci, která nám zajistí sympatie dělnické internacionály... Nová sociál-

nědemokratická vláda bude muset uzavřít spolek s komunisty, aby v zemi nenastávaly nepořádek a obtíže, dokud se povede tento boj na život a na smrt proti imperialistickým vetřelcům.“

Hned druhý den se sešli vůdcové obou levicových stran a vydali se do vězení za Bélou Kunem, komunistickým předákem, kterého vláda zavřela po návratu z Ruska. Kun patřil mezi bolševiky, jež Vladimír Lenin vyslal do celého světa, aby tam rozdmýchávali proletářské revoluce.

Nic lepšího si nemohl Kun přát. Ve vězení ho představitelé státu vyzvali, aby vedl revoluci, a hned sepsali provolání k proletariátu: Sociální demokracie splynula s komunisty a tato nová politická strana vytváří proletářskou vládu.

Kun opustil věznici a stal se lidovým komisařem (ministrem) zahraničních věcí. Přitom po celou dobu zůstal faktickým vůdcem této Maďarské republiky rad, jak se komunistický stát podle svého petrohradského vzoru přejmenoval. Se svými soudruhy čekal, že nezůstanou dlouho osamoceni. Ostatně právě v té době vznikala Bavorská republika rad. Teď určitě zachvátí celé Německo proletářská revoluce a početnou dělnickou třídu povede dobře organizovaná sociální demokracie! Rovněž Rakousko se zdálo zralé na proletářskou revoluci.

V Budapešti vzniklo i několik komunistických výborů vedených občany ze sousedních zemí. Výbor československý řídil Antonín Janoušek. Kun se spoléhal na solidaritu okolních komunistických radikálů, proto k nim posílal své kurýry. Ti navštěvovali také Aloise Munu, Leninova zplnomocněnce pro Československo, který se usadil na Kladně. Maďarský vůdce čekal, že Muna prosadí, aby čeští dělníci zablokovali odpor pražské vlády proti jeho režimu.

Koncem března se začala formovat Rudá armáda. V polovině dubna zahájilo rumunské vojsko nový postup do nitra Maďarska a počátkem května překročily demarkační linii také československé oddíly. Rudá armáda musela ustoupit.

Maďarští komunisté proto rázně skončili s experimenty v armádě, do služby opět povolali důstojníky bývalého honvédského vojska a náčelníkem generálního štábu jmenovali plukovníka Auréla Stromfelda. Koncem května měla armáda 120 tisíc dobře vyzbrojených mužů.

Český novinář Ferdinand Peroutka upozornil, že jejich krédem bylo: „My jsme především Maďaři a teprve potom komunisté.“

Naproti tomu Československo nemělo ani dostatečně vycvičené vojsko, ani vojenský materiál. Jádro obrany Slovenska tvořily především dvě divize italských legií. Ve srovnání se Srbskem a Rumunskem byla tedy ČSR nejslabším sousedem.

V polovině května 1919 rozhodla maďarská vláda spolu s velitelstvím armády, že zaútočí a vezme si zpátky Slovensko, které donedávna patřilo k Uhrám. V noci na 30. května zahájily čtyři divize Rudé armády ofenzivu.

„Poměrně slabé jednotky československého vojska rozptýlené na frontě od Bratislavy po Užhorod nebyly schopné zastavit první nápor Maďarů,“ napsal slovenský historik Marián Hronský. „Navíc probíhala jejich reorganizace a italskou vojenskou misi v té době nahrazovala mise francouzská.“

Vpád Rudé armády na Slovensko ohrozil českou levici, což si nejvíc uvědomoval její vůdce Bohumír Šmeral. „Maďarská ofenziva mu byla krajně nepříjemná, neboť správně předpokládal, že nakonec posílí v ČSR nacionalismus a ztíží vítězství socialismu,“ napsal Peroutka. „Vyslal zvláštního posla ke Kunovi, aby mu vyloužil tento názor a aby ho prosil o zastavení útoku, jenž činí pozici radikálních socialistů v Československu nemožnou.“

Maďaři rychle obsadili Lučenec, Nové Zámky a Košice. V polovině června 1919 dosáhli polských hranic severně od Bardejova. Nakonec ovládli dvě třetiny Slovenska. Katastrofa! V Prešově nechali okupanti 16. června vyhlásit Slovenskou republiku rad v čele s Janouškem, který však zůstával v bezpečí týlu v Budapešti.

Toto vyhlášení samozřejmě zpochybnilo existenci Československa. „Nejen v občanských kruzích, ale i mezi členy sociálnědemokratické strany se změnil názor na události v Maďarsku,“ uvedl Hronský. „Začaly sílit hlasy o skálopevné československé jednotě a povinnosti bránit republiku. Do československého vojska se začali hlásit dobrovolníci, také na Slovensku se vytvořily dobrovolnické jednotky. Slovenská republika rad byla typickým plodem vývozu komunistického revoluce v maďarském pojetí.“

Z českých zemí odjely na Slovensko vojenské posily, později rovněž oddíly Sokolů, členů Dělnických tělocvičných jednot a stu-

dentských spolků. Dohromady mělo československé vojsko proti Maďarsku 35 tisíc mužů, další pluky stály pro jistotu na hranicích s Polskem. Třebaže tyto síly vedené italskými a francouzskými důstojníky přešly do protiofenzivy, na mnoha místech měli lépe vycvičení a zorganizovaní útočníci stále převahu.

Mezitím Nejvyšší rada mírové konference v Paříži potvrdila definitivní linii československo-maďarských hranic. V polovině června nařídila Budapešti: Máte dva týdny na to, abyste stáhli vojska ze Slovenska za určenou hranici. Béla Kun však rozkaz nerespektoval a boje pokračovaly. Ještě po 15. červnu nasadili Maďaři tři nové divize, které se pokoušely prorazit k Nitře a Bratislavě.

V Kladně zatkla policie Munu: „Jste obviněn, že jste přijal peníze na organizování vzpoury ve vojsku.“ Šmeral raději utekl do Švýcarska.

Ultimátum z Paříže podlomilo bojovou morálku maďarských vojáků. Mnozí dezertovali.

Diplomatický tlak vítězných spojenců neustával a 24. června podepsaly obě strany příměří. Poslední oddíly maďarské Rudé armády opustily Slovensko 7. července 1919.

O měsíc později pronikla hluboko na maďarské území rumunská vojska. Jejich cílem bylo zničit bolševickou vládu. Začátkem srpna Béla Kun odstoupil, uprchl do Vídně, ale u vesla zůstali sociální demokraté. Teprve když se Rumuni dostali na dostřel Budapešti, přinutili k odchodu z kabinetu zbývající členy levice. Do vedení země se drali Habsburkové, ale proti tomu protestovaly a mobilizovaly svá vojska Praha, Bukurešť a Bělehrad. Nakonec se ujal vlády jako „zemský správce“ admirál Mikuláš Horthy.

Pokus Maďarů pod pláštěm komunismu rozšířit své panství tedy selhal. Rovněž skončila snaha bolševiků mocensky proniknout do střední Evropy. Ovšem k tomuto neúspěchu také přispěly slabost a malá organizovanost komunistů, špatný odhad situace – doba vhodná k proletářským převratům v Evropě nedozrála.

Československo, Jugoslávie a Rumunsko si odnesly ponaučení, že Maďarsko pro ně zůstává nebezpečným sousedem – a právě proto založily tyto státy uskupení zvané Malá Dohoda. Netušily, že o patnáct let později se vynoří skutečně nebezpečné ohnisko jinde – Adolf Hitler v Německu.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.